

بسم الله الرحمن الرحيم

تبیین قرآن

درس گفتارهایی از: مسعود بسیطی

در این دوره درباره‌ی تبیین قرآن و نحوه‌ی بهره‌مندی از هدایت این کتاب نورانی سخن خواهیم گفت؛ و به این موضوع می‌پردازیم که چگونه می‌توان منظور حقیقی خدا را از کلامش دریافت. این مبحث در هشت گفتار و طی هشت هفته‌ی متوالی جهت استفاده‌ی علاقمندان ارائه می‌گردد.

درس ششم: شئون قرآنی تبیین‌کنندگان وحی (قسمت نخست)

در جلسات گذشته به این جمع بندی رسیدیم که برای بهره‌مندی از هدایت و برکات قرآن کریم باید به مبیین کلام وحی مراجعه کنیم. این کار، نه تنها عقلانی و منطقی است؛ بلکه فرمان خود خداوند است. خدای متعال برای هر عصری مبیینی زنده تعیین کرده تا مردم به او مراجعه کنند. پیامبر نیز هدایت آدمیان را تا قیام قیامت در گرو تمسک و مراجعه‌ی مردم به مبیین قرآن دانسته است.

خداوند متعال در قرآن کریم، از شئون دیگری نیز یاد می‌کند که همگی بر لزوم مراجعه‌ی مردم به مبیین قرآن - یعنی اهل بیت علیهم السلام - تاکید دارند. در این درس و درس آینده، با برخی از شئون قرآنی تبیین‌کنندگان کلام وحی آشنا می‌شویم:

﴿الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ﴾ (راسخان و ریشه داران در علم):

در جلسه‌ی نخست گفتیم در قرآن کریم آیات متشابهی وجود دارد که به فرموده‌ی خداوند حکیم، تأویل آنها را تنها «راسخان در علم» می‌دانند. 'قطعا «راسخ بودن در علم»، یکی از شئون رسول مکرم خداست؛ چراکه خداوند متعال، قرآن را بر پیامبر نازل فرموده و به صراحت ایشان را مبیین قرآن معرفی فرموده است.

اما از آنجا که کلمه‌ی «راسخون»، جمع است، به جز رسول خدا، شامل فرد یا افراد دیگری نیز می‌شود. برای آنکه بدانیم «راسخان در علم» دقیقاً چه کسانی هستند، باید سراغ تبیین کنندگان قرآن برویم تا این واژه‌ی قرآنی را برای مردمان تبیین و شفاف سازند. در جلسات سوم و چهارم با تبیین کنندگان قرآن که از سوی خدای متعال انتخاب شده‌اند، آشنا شدیم و دانستیم این شأن به اهل بیت علیهم السلام اختصاص دارد. حال ببینیم ایشان مُراد خداوند از «راسخان در علم» را چگونه تبیین می‌کنند.

امیر مؤمنان - دومین مبین پس از رسول خدا - ذیل این آیه می‌فرماید: "راسخان در این آیه تنها یک نفر نیست. پیامبر خدا از آنهاست. خداوند علم آن (قرآن) را به پیامبر عطا کرده و ایشان هم به من تعلیم فرمود. این علم برای همیشه در (امامان) از نسل ما باقی است."^۱

امام جعفر صادق - ششمین مبین پس از رسول خدا - هم چنین می‌فرماید: "در میان راسخان در علم از همه برتر پیامبر است که خدای عزّ و جلّ همه‌ی آنچه بر او نازل فرموده از تنزیل و تأویل به ایشان تعلیم فرمود و هیچ چیزی نیست که خداوند بر پیامبر نازل کرده باشد ولی تأویلش را به ایشان نیاموخته باشد. جانشینان و اوصیای پیامبر هم همه‌ی آن علم را دارا هستند."^۲

"راسخان در علم ما خاندان پیامبر هستیم. خدا به بقیه امت دستور داده که بگویند: «أَمَّا بِهِ كُلِّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا یعنی: ما بدان ایمان آوردیم. همه از جانب پروردگار ماست» و تسلیم ما اهل بیت باشند و در امور خویش به ما رجوع کنند. چون خداوند فرموده «وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ یعنی: و اگر آن را به پیامبر و به صاحبان امر ارجاع می‌دادند، به یقین کسانی از آنها که می‌توانند استنباط کنند، می‌فهمیدند»"^۳

در جلسه‌ی اول و دوم به نمونه‌هایی از آیات متشابه اشاره کردیم و این تذکر را دادیم که به فرموده‌ی خداوند متعال، تنها «راسخان در علم» تأویل این آیات را می‌دانند.

در ادامه به بررسی دو مورد از آیات متشابه که توسط «راسخان در علم» تبیین گردیده، می‌پردازیم:

- نمونه‌ی نخست: «إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَّحْجُوبُونَ»^۴ یعنی: آنها (در روز قیامت) از خدا محجوب هستند.

و این سوال مطرح شد که: آیا به راستی عده‌ای در روز قیامت از دید خداوند مخفی می‌مانند؟!

امام رضا علیه السلام به عنوان یکی از «راسخان در علم» چالش مطرح شده در این آیه را اینچنین تبیین کرده است:

"خداوند تبارک و تعالی به مکان‌دار بودن که در آن حلول کند توصیف نمی‌شود تا بندگانش از او مخفی باشند؛ بلکه آیه به این معناست که آنها از «ثواب» پروردگارشان محجوب هستند (عن ربهم لمحجوبون = عن ثواب ربهم لمحجوبون)^{۱۱}."

- نمونه‌ی دوم: "وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا"^{۱۲} یعنی: و (روز قیامت) پروردگارت و فرشتگان، دسته دسته می‌آیند.

و این سوال مطرح شد که: آیا به راستی خداوند آمد و شد می‌کند و راه می‌رود؟!

تأویل این آیه را امام رضا علیه السلام اینچنین بیان فرموده است:

"خداوند متعال منزّه است از آنکه با آمدن و رفتن توصیف شود. او بالاتر از انتقال است. معنای آیه این است که «امر» پروردگارت می‌آید (جاء ربك = جاء امر ربك)^{۱۳}."

نتیجه آنکه: خداوند متعال برای تبیین کلام خود، افرادی را در نظر گرفته که «راسخ در علم» هستند و تأویل کلامش را کسی جز ایشان نمی‌داند. به فرموده‌ی مبین قرآن، راسخان در علم، اهل بیت علیهم السلام هستند. هر که به دنبال تأویل کلام وحی است، ناگزیر باید به ایشان «مراجعه» کند.

﴿مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ﴾ (حاملان علم):

خداوند متعال در آیه‌ای از قرآن کریم، عبارت "مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ"^{۱۴} یعنی «کسی که علم کتاب نزد اوست»، را به کار برده است.

وقتی از پیامبر درباره‌ی مقصود خدای تعالی از این عبارت سوال شد، ایشان به عنوان مبین قرآن چنین پاسخ داد: "مقصود خداوند از «مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ»، برادرم، علی بن ابیطالب است."^{۱۵}

امام محمد باقر - پنجمین مبین پس از رسول خدا - نیز در توضیح «مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ» چنین فرموده: "کسی که علم کتاب نزد اوست ما (اهل بیت) هستیم و علی نخستین ما و افضل و برترین ما پس از رسول خداست"^{۱۶}.

امام حسین - سومین مبیین پس از رسول خدا - نیز می‌فرماید: "ما (اهل بیت) کسانی هستیم که علم کتاب نزد ماست؛ و بیان آنچه در قرآن آمده پیش ماست؛ و آنچه نزد ماست پیش هیچ کس دیگر از خلق خدا نیست؛ چون ما اهل سرّ خدا هستیم ... ما اهل خداییم و وارثان رسول خداییم"^{۱۲}.

نتیجه آنکه: خداوند متعال، علم کتاب را نزد افراد خاصی قرار داده است. به فرموده‌ی مبیین قرآن، آنان که علم کتاب نزدشان است، اهل بیت علیهم السلام هستند. لذا هر کس به دنبال بهره‌مندی از علم و هدایت قرآن است، باید به این افراد «مراجعه» کند.

﴿الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ﴾ (صاحبان علم):

خداوند می‌فرماید: "قرآن، آیاتی است روشن در سینه‌ی کسانی که به آنها علم داده شده"^{۱۳}. در واقع قرآن، بینه و شفاف است؛ اما نه برای همگان. بلکه برای «الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ» یعنی آنان که خداوند به ایشان علم عطا فرموده است.

امام باقر - پنجمین مبیین قرآن، پس از رسول خدا - پس از آنکه این آیه را تلاوت کرد، خطاب به ابوبصیر (یکی از یارانش) فرمود: "به خدا سوگند ای ابا محمد! خداوند نفرمود قرآن، آیاتی است میان دو جلد قرآن؛ (بلکه فرمود قرآن، آیاتی است روشن در سینه‌ی کسانی که به آنها علم داده شده)". سپس ایشان در پاسخ به ابوبصیر که پرسید مقصود از «الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ» چه کسانی هستند؟ فرمود: "انتظار داری جز ما (اهل بیت) چه کسانی باشند؟"^{۱۴} "مقصود از این آیه، فقط ما امامان هستیم"^{۱۵}

نتیجه آنکه: مقصود از قرآن، کلمات نوشته شده بین دو جلد قرآن نیست؛ بلکه قرآن، آیات روشنی است که در سینه‌ی کسانی که به ایشان علم عطا شده، قرار دارد. به فرموده‌ی مبیین قرآن، این صاحبان علم، اهل بیت علیهم السلام هستند. لذا هر کس به دنبال روشن شدن آیات قرآن است، ناگزیر باید به ایشان «مراجعه» کند.

- برخی از شئون قرآنی تبیین کنندگان کلام وحی عبارتند از:
 - الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ (راسخان و ریشه داران در علم)
 - مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ (حاملان علم)
 - الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ (صاحبان علم)
- خداوند می فرماید تاویل آیات متشابه را جز ریشه داران در علم کسی نمی داند: (الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ)
- خداوند می فرماید علم کتاب، نزد افراد خاصی قرار دارد: (مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ)
- خداوند می فرماید قرآن، آیات روشنی است که در سینه‌ی صاحبان علم جای گرفته است: (الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ)
- به فرموده‌ی مبین قرآن، مقصود خداوند از «راسخان در علم»، «حاملان علم» و «صاحبان علم» اهل بیت علیهم السلام هستند.

۱- "هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ" یعنی: اوست کسی که این کتاب را بر تو نازل کرد؛ قسمتی از آن، آیات محکم است. آنها اساس کتابند؛ و بخشی دیگر متشابهاتند. اما آنها که در قلوبشان کجی و انحراف است، به دنبال متشابهاتند، برای فتنه‌جویی و طلب تاویل آن. با آنکه تاویل آن را جز خدا و راسخان در علم کسی نمی‌داند. می‌گویند: «ما بدان ایمان آوردیم. همه (چه محکم و چه متشابه) از جانب پروردگار ماست» و جز خردمندان متذکر نمی‌شوند: قرآن کریم، سوره آل عمران، آیه ۷.

۲- "... وَ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ لَيْسَ بِوَاحِدٍ رَسُولُ اللَّهِ مِنْهُمْ أَعْلَمَهُ اللَّهُ إِيَّاهُ فَعَلَّمْنِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صَ لَمْ لَا تَزَالُ فِي عَقِبِنَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ!" بحار الانوار، ج ۲۶، ص ۶۴.

۳- "رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) أَفْضَلُ الرَّاسِخِينَ فِي الْعِلْمِ قَدْ عَلَّمَهُ اللَّهُ - عَزَّوَجَلَّ - جَمِيعَ مَا أُنزِلَ عَلَيْهِ مِنَ التَّنْزِيلِ وَ التَّأْوِيلِ وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُنزِلَ عَلَيْهِ شَيْئًا لَمْ يَعْلَمْهُ تَأْوِيلَهُ وَ أَوْصِيَاؤُهُ مِنْ بَعْدِهِ يَعْلَمُونَهُ كُلَّهُ!" بحار الانوار، ج ۸۹، ص ۹۲.

۴- بحار الانوار، ج ۳۳، ص ۱۵۵.

۵- قرآن کریم، سوره مطففين، آیه ۱۵.

۶- "إن الله تبارك و تعالی لايوصف بمكان يحل فيه فيحجب عنه فيه عباده ولكنه يعنى إنهم عن ثواب ربهم لمحجوبون!": عيون اخبار رضا (ع)، ج ۱، ص ۱۲۵.

٧- قرآن كريم، سورة فجر، آيه ٢٢.

٨- "إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يُوصَفُ بِالْمَجِيءِ وَالذَّهَابِ، تَعَالَى عَنِ الْإِنْتِقَالِ، وَإِنَّمَا يَعْنِي بِذَلِكَ: وَجَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ": عيون اخبار رضا (ع)، ج ١، ص ١٢٥.

٩- قرآن كريم، سورة رعد، آيه ٤٣.

١٠- "سألت رسول الله عن قوله تعالى ... قل كفى بالله شهيدا بيني وبينكم و من عنده علم الكتاب قال ذاك اخي علي بن ابي طالب" **وسائل الشيعة، ج ٢٧، ص ١٨٨.** همچنين مردم بارها از مبين قرآن - رسول خدا - شنیده بودند كه فرمود: "أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلِيٌّ بَابُهَا" يعنى: من شهر علم هستم و على در آن: عيون اخبار رضا (ع)، ج ٢، ص ٦٦.

١١- "«وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ» قَالَ إِيَّانَا عَنِّي وَعَلَى أَوْلَانَا وَافْضَلْنَا وَخَيْرِنَا بَعْدَ النَّبِيِّ ص": بحارالانوار، ج ٣٩، ص ٩١.

١٢- "نحن الذين عندنا علم الكتاب و بيان ما فيه و ليس عند احد من خلقه ما عندنا لانا اهل سر الله": بحارالانوار، ج ٤٤، ص ١٨٤.

١٣- "بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ": قرآن كريم، سورة عنكبوت، آيه ٤٩.

١٤- "أَبِي بَصِيرٍ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ ع فِي هَذِهِ الْآيَةِ - بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ ثُمَّ قَالَ أَمَا وَاللَّهِ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ مَا قَالَ بَيْنَ دَفْتِي الْمُصْحَفِ قُلْتُ مَنْ هُمْ جَعَلْتُ فِدَاكَ قَالَ مَنْ عَسَى أَنْ يَكُونُوا غَيْرَنَا": كافي، ج ١، ص ٢١٤.

١٥- "أَبِي جَعْفَرٍ ع فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ قَالَ نَحْنُ الْأُئِمَّةُ خَاصَّةً": بحارالانوار، ج ٢٣، ص ٢٠٢.